

NHẬN DIỆN KINH TẾ PHI CHÍNH THỨC TẠI VIỆT NAM

Nguyễn Thị Tuyết Mai

Khoa Kế toán Tài chính

Email: maintt@dhhp.edu.vn

Ngày nhận bài: 06/10/2019

Ngày PB đánh giá: 28/10/2019

Ngày duyệt đăng: 25/11/2019

TÓM TẮT: Kinh tế phi chính thức là một bộ phận quan trọng trong nền kinh tế của mỗi quốc gia, nhưng tên gọi và khái niệm về nó chưa thống nhất và chưa được biết đến rộng rãi. Kinh tế phi chính thức được sử dụng để mô tả một khu vực kinh tế truyền thống ở các nước đang phát triển. Trong những năm qua, sự tăng trưởng mạnh mẽ của nền kinh tế Việt Nam đã ghi nhận sự phát triển và đóng góp đáng kể của hoạt động kinh tế phi chính thức. Trên cơ sở khái quát về kinh tế phi chính thức và tiêu chí xác định, đặc điểm của kinh tế phi chính thức, bài viết nêu lên những nhận diện cụ thể về kinh tế phi chính thức tại Việt Nam.

Từ khóa: *Kinh tế phi chính thức, khu vực phi chính thức, việc làm phi chính thức, cơ sở sản xuất kinh doanh, kinh tế chưa được quan sát.*

RECOGNIZING THE INFORMAL ECONOMY IN VIETNAM

ABSTRACT: The informal economy is an important part of each country's economy, but its name and concept is not uniform and widely known. The informal economy is used to describe a traditional economic sector in developing countries. Over the past years, the strong growth of Vietnam's economy has recognized the development and significant contribution of the informal economic activities. On the basis of an overview of the informal economy and the determination criteria, the characteristics of the informal economy, the article presents the specific identities of the informal economy in Vietnam.

Keywords: *informal economy, informal sector, informal employment, production and business establishments, unobserved economy*

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Ngày 14/2/2019, Thủ tướng Chính phủ đã phê duyệt Đề án thống kê khu vực kinh tế chưa được quan sát với mục tiêu đánh giá kết quả sản xuất kinh doanh của khu vực kinh tế chưa được quan sát nhằm phản ánh đầy đủ, toàn diện hơn phạm vi, quy mô của nền kinh tế. Kinh tế phi chính thức là một trong năm thành tố của khu vực kinh tế chưa được quan sát (gồm kinh tế ngầm, kinh tế bất hợp pháp, kinh tế phi chính

thức, kinh tế tự sản tự tiêu của hộ gia đình, hoạt động kinh tế bị bỏ sót). Do vậy việc nhận diện rõ các thành phần của khu vực kinh tế chưa được quan sát nói chung và kinh tế phi chính thức là vô cùng quan trọng. Nhận diện đúng kinh tế phi chính thức giúp cho việc xây dựng được hệ thống chỉ tiêu thống kê khu vực kinh tế này một cách chính xác, toàn diện, làm cơ sở để các cơ quan quản lý nhà nước xây dựng các chính sách phù hợp trong thời gian tới.

2. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU

2.1. Khái quát về kinh tế phi chính thức

“Kinh tế phi chính thức” được sử dụng để mô tả một khu vực kinh tế truyền thống ở các nước đang phát triển. Kinh tế phi chính thức là một bộ phận quan trọng trong nền kinh tế của mỗi quốc gia, nhưng tên gọi và khái niệm về nó chưa thống nhất và chưa được biết đến rộng rãi. Đôi khi người ta gọi kinh tế phi chính thức với các tên gọi khác như: kinh tế phi chính quy, kinh tế không chính thức, kinh tế chưa được quan sát... Kinh tế phi chính thức bao gồm khu vực kinh tế phi chính thức và lao động phi chính thức.

Thuật ngữ "khu vực phi chính thức" lần đầu tiên được sử dụng ở Kenya cách đây khoảng 40 năm, từ đó bắt đầu hình thành hệ thống quan điểm và phương pháp tiếp cận đầu tiên liên quan đến khu vực kinh tế phi chính thức. Khái niệm khu vực phi chính thức đã được tiếp tục thảo luận và phát triển ở Mỹ Latinh trong những năm 1980. Sau đó, đến năm 1993, Tổ chức lao động quốc tế (ILO) và Cơ quan thống kê của Liên hợp quốc đã đạt được sự đồng thuận chung về một định nghĩa duy nhất cho khu vực phi chính thức. Các nước thuộc tổ chức hợp tác và phát triển kinh tế (OECD) cũng áp dụng cách tiếp cận này. Năm 1993, Cơ quan thống kê của Liên hợp quốc (UNSTATS) và Tổ chức lao động quốc tế (ILO) đã đạt được sự đồng thuận chung về một định nghĩa duy nhất cho khu vực phi chính thức. Theo đó, khu vực kinh tế phi chính thức “mang đặc trưng chung bao gồm các cơ sở sản xuất kinh doanh, hoạt động với quy mô nhỏ, có mức độ tổ chức thấp, không phân biệt yếu tố đầu vào cho sản xuất, kinh doanh là lao động hay vốn hoặc nếu có phân biệt thì ở mức độ thấp, và với mục tiêu chính là việc tạo thu nhập và việc làm cho những người có liên quan” [1].

Trong kỳ họp lần thứ 15, Hội nghị quốc tế các nhà thống kê lao động (ICLS) đã thông qua Nghị quyết Kỳ hội nghị, trong đó đưa ra khái niệm khu vực phi chính thức: “Khu vực phi chính thức mang những nét đặc trưng chủ yếu của những đơn vị tham gia vào quá trình sản xuất ra sản phẩm hàng hoá và dịch vụ với mục tiêu ban đầu là tạo ra việc làm và thu nhập cho những người có liên quan. Những đơn vị này thường được tổ chức hoạt động ở mức thấp, sản xuất kinh doanh ở quy mô nhỏ, với không hoặc rất ít sự phân chia giữa lao động và vốn là các yếu tố đầu vào của sản xuất. Các mối liên hệ việc làm - nếu có - chủ yếu dựa trên sự tình cờ, quan hệ họ hàng hoặc quan hệ cá nhân, sự quen biết hơn là dựa trên các thỏa thuận hợp đồng với sự bảo đảm chính thức” [1]. Theo cách hiểu này, hoạt động kinh tế phi chính thức bao gồm cả hoạt động của những người làm việc độc lập như người bán hàng rong, lái xe taxi, người giúp việc, v.v...

Việc làm phi chính thức là tất cả các công việc phi chính thức, bất kể công việc ấy thuộc khu vực phi chính thức hay khu vực chính thức. Tuy nhiên, trong điều kiện việc làm chính thức trong khu vực phi chính thức không đáng kể thì có thể coi như việc làm phi chính thức bao gồm việc làm trong khu vực phi chính thức và việc làm phi chính thức nằm ngoài khu vực phi chính thức.

Theo Tổ chức lao động quốc tế (ILO), việc làm trong kinh tế phi chính thức bao gồm tất cả những công việc trong các doanh nghiệp hoạt động trong khu vực phi chính thức, hoặc bao gồm tất cả các cá thể, trong một khoảng thời gian nghiên cứu nhất định, được thuê làm trong ít nhất là một doanh nghiệp hoạt động trong khu vực phi chính thức, bất kể là loại công việc của họ là gì và liệu đó có phải là công việc chính hoặc công việc phụ của họ hay không. Việc làm phi chính thức có thể được hiểu là việc làm hợp pháp nhưng không chịu sự điều tiết, quản lý hoặc bảo trợ của nhà nước,

không có bảo hiểm xã hội (đặc biệt là bảo hiểm xã hội bắt buộc). Nó bao gồm tất cả các việc làm thuộc khu vực kinh tế phi chính thức và những việc làm phi chính thức ngoài khu vực kinh tế phi chính thức.

Việc làm phi chính thức bao gồm các loại công việc sau:

- Người tự làm trong các đơn vị SXKD của chính họ thuộc khu vực KTPCT;

- Người chủ làm việc trong các đơn vị SXKD của chính họ thuộc khu vực KTPCT;

- Đóng góp của lao động gia đình, không kể họ làm việc trong đơn vị SXKD thuộc khu vực kinh tế chính thức hay khu vực KTPCT;

- Thành viên của hợp tác xã thuộc khu vực KTPCT;

- Lao động làm thuê công việc phi chính thức trong các đơn vị SXKD chính thức, đơn vị SXKD thuộc khu vực KTPCT, hay lao động làm thuê công việc gia đình trong các hộ gia đình;

- Người tự tham gia vào quá trình sản xuất ra sản phẩm vật chất và dịch vụ dùng trong các hộ gia đình;

- Người tự làm tham gia vào quá trình sản xuất ra sản phẩm vật chất và dịch vụ dùng cho nhu cầu tự tiêu dùng của chính hộ gia đình họ.

Như vậy, kinh tế phi chính thức là khu vực mà ở đó tồn tại việc làm phi chính thức, là một tập hợp các đơn vị sản xuất ra sản phẩm vật chất và dịch vụ với mục tiêu chủ yếu nhằm tạo ra công ăn việc làm và thu nhập cho những người có liên quan, đóng góp vào GDP mà khu vực kinh tế chính thức không với tới được. Kinh tế phi chính thức bao gồm nhiều khu vực, nhiều loại hình, nhiều hình thức và đối tượng hoạt động.

2.2. Tiêu chí xác định và hình thái hoạt động kinh tế phi chính thức

Để hiểu rõ hơn về kinh tế phi chính

thức cần nghiên cứu các tiêu chí xác định và hình thái hoạt động của khu vực này.

- Tiêu chí xác định cơ sở sản xuất kinh doanh thuộc kinh tế phi chính thức

Theo Tổ chức lao động quốc tế (ILO), có 3 tiêu chí xác định cơ sở sản xuất kinh doanh thuộc khu vực phi chính thức [4]:

- (1) Quy mô của cơ sở theo số lao động làm việc thường xuyên và/hoặc;

- (2) Không đăng ký doanh nghiệp theo các hình thức cụ thể của pháp luật quốc gia, như luật thương mại, luật thuế hoặc an sinh xã hội, các luật chuyên ngành, các luật hoặc quy định được thành lập bởi các cơ quan lập pháp quốc gia;

- (3) Không đăng ký người lao động của doanh nghiệp về việc không có việc làm hoặc hợp đồng học nghề mà cam kết cho người sử dụng lao động nộp các khoản thuế và an sinh xã hội có liên quan đóng góp thay mặt cho người lao động hoặc làm cho các mối quan hệ lao động theo luật lao động.

Theo Quyết nghị của Hội nghị Quốc tế các nhà thống kê lao động (ICLS 15; ILO 1993) thì kinh tế phi chính thức là thành tố quan trọng thuộc “kinh tế chưa được giám sát”. Theo đó:

- Khu vực kinh tế phi chính thức mang những nét đặc trưng chung của những đơn vị tham gia vào quá trình sản xuất với mục tiêu ban đầu là tạo việc làm và thu nhập cho những người có liên quan.

- Những đơn vị này thường được tổ chức đơn giản, quy mô nhỏ với không hoặc có rất ít sự phân chia lao động và vốn là các yếu tố đầu vào của sản xuất.

- Hoạt động của các đơn vị thuộc khu vực kinh tế phi chính thức không nhằm lãng tránh các quy định của pháp luật như nộp thuế, bảo hiểm, đăng ký lao động. Các thành viên kinh tế phi chính thức thoát khỏi (một phần hoặc hoàn toàn) các quy định của Nhà

nước (nhưng không cố ý) - đặc biệt là ở các nước đang phát triển, như việc tự tạo việc làm, tạo thu nhập của các hộ gia đình, các cá nhân, lao động trong khu vực kinh tế này. Kinh tế phi chính thức khác biệt với các hoạt động kinh tế ngầm và kinh tế bất hợp pháp[1].

2.3. Đặc điểm của kinh tế phi chính thức

Với những tiêu chuẩn và hình thái nêu trên, kinh tế phi chính thức có những đặc điểm cơ bản sau:

- + Là khu vực kinh tế xuất hiện ở các nước đang phát triển, những nước đang ở trong quá trình chuyển đổi từ kinh tế tự nhiên sang kinh tế thị trường. Sự tồn tại của khu vực kinh tế này là khách quan do những đặc điểm kinh tế - xã hội của các nước này quy định.

- + Trình độ kỹ thuật của khu vực này rất thấp. Là khu vực kinh tế rộng lớn nhưng cầu về vốn thấp, cầu lao động cao. Do đó, sự phát triển của khu vực kinh tế phi chính thức là tất yếu trong điều kiện thiếu vốn, thừa lao động trầm trọng ở các nước phát triển hiện nay.

- + Khu vực kinh tế phi chính thức không phải là hình thức kinh tế bất hợp pháp. Ở các nước đang phát triển, một mặt, nhà nước không đủ khả năng làm cho mọi quy định, quy tắc mà nhà nước ban hành được thực thi; mặt khác, người dân có thói quen tự làm những việc trong tầm tay của họ, không biết và không cần đề ý tới các quy định của nhà nước. Hơn nữa, khu vực kinh tế chính thức lại có khả năng đáp ứng được yêu cầu của dân cư về những công việc này.

KTPCT tồn tại một cách khách quan trong nền kinh tế thị trường. Bởi nhiều lý do khác nhau, các thành viên KTPCT (những cá nhân, nhóm người, hộ gia đình tham gia kinh doanh hoặc làm việc phi chính thức) chưa hoặc không muốn chính thức hoá hoạt động của họ bằng việc đăng ký kinh doanh theo các quy định của pháp luật. Yếu tố quan

trọng nhất có lẽ là lợi ích mang lại cho họ dễ hơn việc đăng ký hoạt động chính thức. Thành viên KTPCT có quy mô nhỏ, kết cấu lỏng lẻo nhưng rất linh hoạt. Họ sẵn sàng hoạt động và khá hiệu quả ở những lĩnh vực mà kinh tế chính thức không thể hoặc không muốn tham gia. Tuy nhiên, vì hoạt động kinh tế không chính thức, nên thành viên KTPCT luôn tìm cách bỏ qua các quy định của pháp luật, né tránh sự quản lý chính thức của các cơ quan quản lý nhà nước. Điều này dẫn tới sự manh mún, khó phát triển tới quy mô lớn hơn. Đồng thời, người tiêu dùng sản phẩm, dịch vụ của các thành viên KTPCT có thể gặp nhiều rủi ro khi mua sắm, sử dụng các sản phẩm, dịch vụ này. Các thành viên KTPCT luôn gặp khó khăn trong quản trị, tiếp cận nguồn vốn và mở rộng quy mô kinh doanh, dẫn đến hoạt động kém hiệu quả, dễ rủi ro và tạo ra vòng luẩn quẩn khi tham gia thị trường.

2.4. Nhân diện kinh tế phi chính thức tại Việt Nam

Kinh tế phi chính thức tồn tại và phát triển khá mạnh ở nhiều nước, đặc biệt là ở các nước đang phát triển, trong đó có Việt Nam. Hoạt động kinh tế phi chính thức xuất hiện ở khắp mọi nơi ở Việt Nam và phát triển mạnh mẽ. Tuy nhiên, việc nghiên cứu để nhận diện khu vực kinh tế này cũng như ảnh hưởng của nó tới nền kinh tế, xã hội vẫn chưa được quan tâm đúng mức.

Ngày 14/2/2019, Thủ tướng Chính phủ đã phê duyệt đề án thống kê khu vực kinh tế chưa được quan sát với mục tiêu đánh giá kết quả sản xuất kinh doanh của khu vực kinh tế chưa được quan sát nhằm phản ánh đầy đủ, toàn diện hơn phạm vi, quy mô của nền kinh tế. Kinh tế phi chính thức là một trong năm thành tố của khu vực kinh tế chưa được quan sát (gồm kinh tế ngầm, kinh tế bất hợp pháp, kinh tế phi chính thức, kinh tế tự sản tự tiêu của hộ gia đình, hoạt động kinh tế bị bỏ sót)

[2]. Do vậy việc nhận diện rõ các thành phần của khu vực kinh tế chưa được quan sát nói chung và kinh tế phi chính thức là vô cùng quan trọng.

Nghị định số 78/2015/NĐ-CP ngày 14/09/2015 của Chính phủ về đăng ký doanh nghiệp, khu vực kinh tế phi chính thức ở Việt Nam được xác định như sau: *Khu vực kinh tế phi chính thức bao gồm các cơ sở sản xuất kinh doanh (hộ kinh doanh) không có tư cách pháp nhân, sản xuất một hoặc một số sản phẩm (vật chất, dịch vụ) để bán hoặc trao đổi, không có giấy chứng nhận đăng ký doanh nghiệp/hộ kinh doanh theo quy định của pháp luật, không thuộc các ngành nông, lâm nghiệp và thủy sản [1].* Khu vực kinh tế phi chính thức còn được hiểu là một bộ phận của khu vực hộ gia đình trong hệ thống tài khoản quốc gia, đơn vị phân tích của khu vực kinh tế phi chính thức là đơn vị sản xuất kinh doanh do hộ gia đình làm chủ. Đơn vị kinh tế phi chính thức bao gồm tất cả các đơn vị sản xuất kinh doanh không đăng ký kinh doanh hoặc không có sổ kế toán. Như vậy, tiêu chí xác định cơ sở sản xuất kinh doanh thuộc kinh tế phi chính thức tại Việt Nam như sau:

(1) Quy mô theo lao động không quá 10 lao động thường xuyên;

(2) Không đăng ký hộ kinh doanh hoặc đăng ký hoạt động.

Hộ/cơ sở kinh doanh phải đảm bảo đủ 2 tiêu chí nói trên mới được xác định là hộ/cơ sở kinh tế phi chính thức, vì tại khoản 3 Điều 66 của Nghị định số 78 quy định “Hộ kinh doanh có sử dụng thường xuyên hơn mười lao động phải chuyển đổi sang hoạt động theo hình thức doanh nghiệp”. Trường hợp hộ/cơ sở kinh doanh với quy mô trên 10 lao động, nhưng không có giấy chứng nhận đăng ký hộ kinh doanh hoặc đăng ký doanh nghiệp không được xác định là hộ/cơ sở kinh tế phi chính thức. Những hộ này được xác định là

hoạt động kinh tế bất hợp pháp, vì không đăng ký doanh nghiệp theo quy định của pháp luật Việt Nam.

Ở Việt Nam, tất cả các doanh nghiệp và hộ sản xuất kinh doanh có đăng ký kinh doanh, bất kể có quy mô như thế nào đều bắt buộc phải đăng ký lao động thường xuyên (có hợp đồng lao động ít nhất là từ 3 tháng trở lên) của đơn vị mình với cơ quan bảo hiểm xã hội Việt Nam. Do đó, Tổng cục Thống kê đã định nghĩa “Việc làm phi chính thức là việc làm không có bảo hiểm xã hội (đặc biệt là bảo hiểm xã hội bắt buộc) và không có hợp đồng lao động từ 3 tháng trở lên [5]; Hầu hết các việc làm thuộc khu vực kinh tế phi chính thức ở Việt Nam được coi là việc làm phi chính thức. Hiện nay, kinh tế phi chính thức có mặt khắp mọi miền đất nước, tuy nhiên chưa có thống kê cụ thể về những đóng góp của khu vực này. Theo số liệu điều tra của Tổng cục Thống kê, tỷ lệ đóng góp của khu vực kinh tế phi chính thức đã được quan sát trong chỉ tiêu GDP cả nước năm 2015 là 14,34%. So với các nước trong khu vực, Việt Nam có khu vực kinh tế phi chính thức rất lớn. Ước tính giá trị của toàn bộ khu vực này có thể làm cho GDP tăng lên khoảng 30% [8].

Các hoạt động kinh tế phi chính thức ở Việt Nam có thể được hình dung qua các hình thái sau đây:

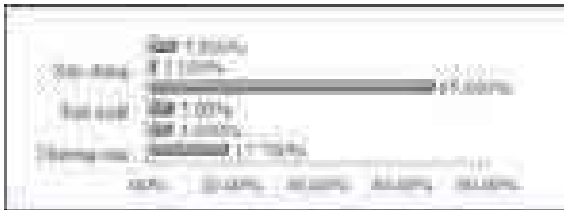
- Các hoạt động kinh tế thuộc các hộ sản xuất kinh doanh cá thể quy mô nhỏ. Các hoạt động này thường đem lại những nguồn thu nhập nhỏ và không bắt buộc phải đăng ký theo quy định của pháp luật. Điển hình như chạy xe ôm, bán đồ tự làm, bán ăn sáng, nước chè trong xóm ngõ, dịch thuật cá nhân tại nhà, dạy kèm, sản xuất đồ thủ công... Trong đó, các hoạt động thương mại, dịch vụ và kinh doanh online hiện nay đang là những lĩnh vực được các cơ sở kinh tế phi chính thức thực hiện nhiều nhất.

Hình 2.1: Quy mô hộ SXKD cá thể tại Việt Nam năm 2017

Nguồn: Tổng cục Thống kê

Theo kết quả tổng điều tra kinh tế năm 2017 của Tổng cục Thống kê, toàn quốc có hơn 5.144 triệu cơ sở sản xuất, kinh doanh cá thể phi nông nghiệp. Trong đó, có khoảng 77% hoạt động dịch vụ xe ôm, hàng rong, bán lẻ hàng hóa ở chợ cóc... Các cơ sở kinh tế phi chính thức khá tản mát, song chiếm tới 87,7% tổng số cơ sở sản xuất, kinh doanh [8].

Hình 2.2: Lĩnh vực hoạt động của các cơ sở kinh doanh phi chính thức tại Hải Phòng năm 2019

Nguồn[3]: Tài liệu điều tra kinh tế phi chính thức tại Hải Phòng năm 2019 và tính toán của tác giả.

- Các hoạt động kinh tế của các hộ sản xuất kinh doanh cá thể mà theo quy định các hoạt động này phải đăng ký kinh doanh, nhưng họ đã không thực hiện nghĩa vụ này. Theo ước tính, một nửa số hộ sản xuất kinh doanh cá thể thuộc nhóm này đã không thực hiện đăng ký kinh doanh. Điển hình là nhiều hộ kinh doanh taxi hay vận chuyển hành khách bằng phương tiện khác, dịch vụ du lịch, dịch vụ hải quan, dịch vụ tài chính, các hộ kinh doanh dịch vụ ăn uống, giải khát, cắt tóc - làm đẹp, gia công cho cơ sở kinh doanh

khác, trông trẻ, các cơ sở cơ khí, xây dựng dân dụng, kinh doanh online, tư vấn, môi giới...

- Ngoài ra, có thể tính vào khu vực này nhóm các hoạt động kinh tế tư nhân/các hộ kinh doanh có đăng ký kinh doanh, nhưng thực hiện chưa đầy đủ các quy định về lĩnh vực kinh doanh, chế độ kế toán, thuế, lao động, điều kiện kinh doanh...

Kinh tế phi chính thức ở Việt Nam mang những đặc trưng cơ bản sau:

- Là khu vực sản xuất hàng hóa hoặc dịch vụ thuộc khu vực ngoài quốc doanh mà những hàng hóa và dịch vụ này không bị pháp luật ngăn cấm và tạo ra thu nhập. Hoạt động kinh tế phi chính thức ở Việt Nam bao gồm các hoạt động sản xuất kinh doanh cá nhân hoặc hộ gia đình có quy mô nhỏ và rất nhỏ. Vốn hoạt động của các hộ phi chính thức thường trong khoảng từ 5-10 triệu đồng; số lượng lao động dưới 10 người và chủ yếu là lao động trong gia đình. Tuy quy mô vốn và quy mô hoạt động sản xuất kinh doanh của khu vực này nhỏ nhưng lại có các ưu thế quay vòng vốn nhanh, hiệu quả sử dụng vốn cao [1].

Hình 2.3: Quy mô lao động trong các cơ sở kinh doanh phi chính thức tại Hải Phòng năm 2019

Nguồn [3]: Tài liệu điều tra kinh tế phi chính thức tại Hải Phòng năm 2019 và tính toán của tác giả.

- Các cơ sở sản xuất kinh doanh thuộc khu vực phi chính thức tham gia vào quá trình sản xuất ra hàng hóa, dịch vụ với mục tiêu cơ bản là tạo ra công ăn việc làm và thu nhập cho những người thực hiện các hoạt động kinh tế đó. Mỗi quan hệ lao động, nếu

có, thường là dựa trên nền tảng tạm thời hoặc mối quan hệ gia đình chứ không phải là quan hệ lao động theo hợp đồng với sự đảm bảo chính thức.

- Phần lớn các hộ sản xuất kinh doanh phi chính thức hoạt động trong điều kiện không có địa điểm kinh doanh cố định. Hoạt động của các hộ này mang tính tạm thời rất cao; tính chất năng động song hành cùng tính chất bấp bênh, dễ bị tổn thương cao. Điều kiện lao động trong khu vực phi chính thức thường không được đảm bảo.

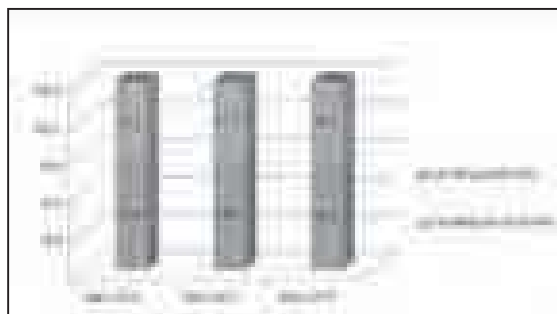
- Khu vực phi chính thức không thực hiện chế độ hạch toán thống kê chính thức của Nhà Nước; không thực hiện hoặc thực hiện không đầy đủ chế độ hạch toán kế toán; không thực hiện chế độ bảo hiểm xã hội, bảo hiểm y tế và các dịch vụ, trợ cấp xã hội khác cho người lao động.

Với những đặc trưng đó, kinh tế phi chính thức đóng vai trò quan trọng đối với nền kinh tế quốc dân:

- *Khu vực kinh tế phi chính thức là vùng đệm an toàn của khu vực chính thức.* Khu vực phi chính thức có thể được xem là nơi đào tạo tay nghề đặc thù cung cấp cho xã hội (kể cả cho khu vực chính thức); là nơi có một cơ chế tồn tại hiệu quả cho người nghèo và những người sống bên lề xã hội; là nơi tạo điều kiện phát triển những tài năng doanh nghiệp địa phương; là nơi tiếp nhận lao động xuất khỏi khu vực chính thức như hiện tượng lao động các nhà máy, khu công nghiệp trở về quê làm nông, hoặc buôn bán trên vỉa hè,...

- *Khu vực kinh tế phi chính thức đóng vai trò quan trọng trong việc tạo công ăn việc làm và thu nhập cho người lao động.* Khi nền kinh tế còn ở trình độ phát triển thấp, quy mô manh mún thì các đơn vị kinh tế phi chính thức là một yếu tố cần thiết giúp cân bằng và ổn định về thu nhập và việc làm trong nền kinh tế. Chính những đặc điểm cơ

bản như lao động không đòi hỏi tay nghề cao, vốn ít, điều kiện lao động thấp, tính chất không ổn định của công việc,... là những thuận lợi cho người lao động thâm nhập khu vực phi chính thức dễ dàng, mang lại thu nhập cho một bộ phận lớn dân cư, góp phần giảm tỷ lệ nghèo đói; làm giảm áp lực việc làm cho người lao động. Thông thường, những nước đang phát triển, tỷ lệ lao động khu vực này chiếm từ 30-60% tổng số lao động đang làm việc tùy theo mỗi nước. Việc làm trong khu vực kinh tế phi chính thức đã giúp ngăn ngừa bất ổn kinh tế và chính trị ở các quốc gia. Tại Việt Nam nhóm này chiếm trên 50% số người lao động trong cả nước [6].

Hình 2.4: Tỷ lệ lao động chính thức và lao động phi chính thức tại Việt Nam giai đoạn 2014 - 2016

Nguồn [4]: Báo cáo lao động phi chính thức ILO 2016

- *Khu vực kinh tế phi chính thức tạo ra những sản phẩm góp phần đáp ứng nhu cầu tiêu dùng trong xã hội.* Đứng trên góc độ tiêu dùng, sản phẩm và dịch vụ từ khu vực phi chính thức đáp ứng một phần nhu cầu hàng hóa, dịch vụ mà khu vực chính thức không có khả năng đảm đương hết; làm thỏa mãn nhu cầu của một bộ phận dân cư không nhỏ trong xã hội, đặc biệt là tầng lớp dân cư nghèo.

- *Khu vực kinh tế phi chính thức giữ vai trò quan trọng trong tăng trưởng kinh tế cũng như ổn định đời sống của người dân.* Là một bộ phận của nền kinh tế, khu vực kinh tế phi

chính thức tham gia đóng góp vào sự tăng trưởng GDP, đưa đến một số khả năng điều chuyển sang khu vực kinh tế chính thức khi có các điều kiện cần thiết. Theo Tổng cục Thống kê, tỷ lệ đóng góp của khu vực phi chính thức đã được quan sát trong GDP cả nước hiện nay là khoảng 14,34% [8].

3. KẾT LUẬN

Kinh tế phi chính thức là khu vực mà ở đó tồn tại việc làm phi chính thức, là một tập hợp các đơn vị sản xuất ra sản phẩm vật chất và dịch vụ với mục tiêu chủ yếu nhằm tạo ra công ăn việc làm và thu nhập cho những người có liên quan, đóng góp vào GDP mà khu vực kinh tế chính thức không với tới được. Kinh tế phi chính thức bao gồm nhiều khu vực, nhiều loại hình, nhiều hình thức và đối tượng hoạt động.

Kinh tế phi chính thức tại Việt Nam là khu vực sản xuất hàng hóa hoặc dịch vụ thuộc khu vực ngoài quốc doanh mà những hàng hóa và dịch vụ này không bị pháp luật ngăn cấm và tạo ra thu nhập. Các cơ sở kinh tế phi chính thức ở Việt Nam là các cơ sở sản

xuất kinh doanh có quy mô nhỏ, không đăng ký kinh doanh, có số lượng lao động thường dưới 10 người. Các cơ sở này không thực hiện chế độ hạch toán thống kê chính thức của Nhà Nước; không thực hiện hoặc thực hiện không đầy đủ chế độ hạch toán kế toán; không thực hiện chế độ bảo hiểm xã hội, bảo hiểm y tế và các dịch vụ, trợ cấp xã hội khác cho người lao động.

Để kinh tế phi chính thức phát huy được vai trò của mình trong nền kinh tế, trước hết, cần nâng cao nhận thức của các cơ quan quản lý nhà nước và của người dân về kinh tế phi chính thức; đồng thời cần xây dựng các chính sách nhằm hỗ trợ cho các cơ sở kinh tế phi chính thức hoạt động hiệu quả, đảm bảo quyền lợi và thu nhập cho lao động phi chính thức và tăng nguồn thu cho ngân sách nhà nước. Nhận diện chính xác kinh tế phi chính thức sẽ giúp cho các cơ quan quản lý nhà nước xây dựng được hệ thống chỉ tiêu thống kê và đề ra những chính sách quản lý phù hợp đối với khu vực kinh tế này trong thời gian tới.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Phạm Văn Dũng (2004), *Khu vực kinh tế phi chính thức – Thực trạng và những vấn đề đặt ra với công tác quản lý*, Nhà xuất bản đại học quốc gia Hà Nội.
2. Thủ tướng Chính phủ (2019), Quyết định 146/QĐ-TTg phê duyệt Đề án thống kê khu vực kinh tế chưa được quan sát.
3. Nguyễn Thái Sơn và cộng sự (2019), Tài liệu điều tra kinh tế phi chính thức tại Hải Phòng năm 2019.
4. Tổng cục thống kê (2017), *Báo cáo lao động phi chính thức năm 2016*, Nhà xuất bản Hồng Đức.
5. Viện khoa học thống kê (2010), *Kỷ yếu hội thảo quốc tế về kinh tế phi chính thức*.
6. Vietnambiz (14/1/2019), “*Chính thức hóa kinh tế phi chính phủ*”, <https://vietnambiz.vn/chinh-thuc-hoa-kinh-te-phi-chinh-thuc-117059.htm>
7. Thời báo tài chính (27/02/2019), “*Thống kê khu vực kinh tế phi chính thức: Tăng hiệu quả điều hành chính sách*”, <http://thoibaotaichinhvietnam.vn/pages/nhip-song-tai-chinh/2019-02-27/thong-ke-khu-vuc-kinh-te-phi-chinh-thuc-tang-hieu-qua-dieu-hanh-chinh-sach-68243.aspx>
8. Báo mới (15/04/2019), “*Kinh tế phi chính thức ở Việt Nam: Thực trạng và giải pháp*”, <https://baomoi.com/kinh-te-phi-chinh-thuc-o-viet-nam-thuc-trang-va-giai-phap/c/30354514.epi>
9. Toby Boyd (2017), *The informal economy: A hidden engine of growth*, WIPO.
10. Mathurin Njoda (2016), *The effects of Cameroonian informal sector*, BEP.